

FELSEFE DÜNYASI

2022/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 76

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL

Basım Tarihi : Aralık 2022, 300 Adet

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

ARİSTOTELES'E MUHTEMEL KATKILARI BAKIMINDAN SOKRATİK EPAGOGİ KULLANIMLARI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 76, Kış 2022, ss. 76-104.

Geliş Tarihi: 04.10.2022 | Kabul Tarihi: 28.11.2022

Yunus Emre AKBAY*

Giriş

Aristoteles'in (MÖ 384-322) *Metafizik*'te "...Sokrates'e mal edilebilecek iki başarı vardır: Tümevarımsal konuşmalar (*tous epaktikous logus*) ve tanım (*to horizesthai katholou*)."¹ şeklindeki ifadeleri merkezinde odaklanan ve daha sonra metin analizleri üzerinden gelişen tümevarımın (*epagoge*) mantıksal bir akıl yürütme olarak ilk kullanımının Sokrates'e (MÖ 469-399) dayandırılması yönünde mantığı ilgilendiren bir tartışma söz konusudur.² Bu tartışmada bir grup,

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0003-1050-4926, e-mail: yunusemreakbay@hotmail.com, emreakbay@sdu.edu.tr

1 Aristotle, *Metaphysics*, The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), XIII, 4, 1078b 25-35. Bkz. Aristoteles *Metafizik*, çev. A. Arslan, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2010), M (13. Kitap), 1078b25-30, 541; Gregory Vlastov, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher* (Cambridge-New York: Cambridge University Press, 1991), 267. Makaledeki Yunanca terimler şu kitaptan faydalanarak eklenmiştir bkz. Christoph Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, (Berlin/Boston: De Gruyter, 2012), 111-140. Aksi belirtilmediği sürece Türkçe çeviriler tarafıma aittir.

2 Zeller, Sokrates'in, Aristoteles'in bu atfını da içerecek şekilde, herhangi bir mantıksal yöntemle sahip olmadığını iddia eder bkz. Eduard Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 170 vd. Ancak Guthrie gibi isimler Sokrates'in önceki tartışma üsluplarını ilk kez genel ulaşma için kullanan filozof olduğunu belirtir, bkz. W. K. C. Guthrie, *Socrates*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1971) 105 vd.. Lutoslawski ise Sokratik kazanımların Platon'da mantıksal düşüncenin gelişmesinin ilk evresi olduğunu belirtir, bkz. W. Lutoslawski, *Plato's Logic*, (London-New York-Bombay: Longmans, Green and Co.: 1897), 37 vd. Aristoteles uzmanlarından Ross ve Helmig de Sokratik kazanımların Platon üzerinden Aristoteles'e katkı sağladığını kabul ederler, bkz. W. David Ross, *Aristotle's Prior and Posterior Analytics, A revisited Text with Introduction and Commentary*, (Oxford: Clarendon Press, 1957), 47-51 ve 481-487. Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 111-140. Bu iki ismin görüşlerine son başlıkta yer verilecektir. Aşağıda detaylı bir şekilde ele alacağımız Robinson da *epagoge* konusunda Sokratik kullanımları Aristoteles'ten önce mantıksal bir çizgide okumayı kabul eder, bkz. Richard Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, (Ithaca-New York: Cornell University Press, 1941).

özellikle Sokratik döneme ait olduğu düşünülen eserler ve Aristoteles'in işaret edilen pasajı ışığında, Sokrates'in Platon diyaloglarında geçen Yunanca *epagoge*³ ve türevlerinin kullanımlarını tümevarım (*induction/istikra*) olarak yorumlayarak Aristoteles'in *epagoge* teriminin ve teorisinin ilk kullanım örneklerini Sokrates'te temellendirmeye çalışır. Robinson, Santas ve McPherrin gibi isimlerin yer aldığı bu grup, iddialarını desteklemek için kaynak olarak Platon'un eserlerini kullanırlar. Onlar, *epagoge* kelimesini tümevarımı da kapsayan daha geniş bir okumayla çeşitli şekillerde açıklamak için yapısal olarak bir akıl yürütme formu olmak bakımından temellendirirler. Bunlardan Robinson üç tür *epagoge* kullanımından söz ederken, Santas ikili bir *epagoge* kullanımını ortaya koymaktadır. McPherrin ise Robinson ile Santas'ın önerilerini yeniden yapılandırarak farklı bir *epagoge* tasnifi önermektedir.

Guthrie, Vlastos ve Ausland gibi isimlerden oluşan ikinci gruptakiler ilk grubun görüşlerine paradigmatik olarak itiraz ederler. Onlar Sokrates'in *epagoge* kullanımının Aristotelesçi tekilerden tümele geçiş anlamındaki teorik tanımının farkında olarak, kaynaklarını Platon diyaloglarıyla sınırlandırmayıp, Sokrates öncesi kaynaklardaki ve Ksenofon⁴ (MÖ 431-354), Cicero⁵ (MÖ.106-43) ile Diogenes Laertius⁶ (MS 180-240) gibi alternatif isimlerin eserlerindeki *epagoge* kullanımlarını kelimenin "şahit gösterme", "öncülük etme" şeklindeki anlamlarını öncelerler. Ayrıca bu gruptakiler tümevarımsal akıl yürütmeleri tekilden tümele yönelimli bir *epagoge* okuması yerine benzerden benzere (analojik) ve genele (türün doğasına dair genele) yöne-

- 3 Sözlükte "... e doğru getirmek, çekmek, gütmek, sürüklemek, iteklemek" gibi anlamlara gelen "epago" kökünden türeyen Yunanca "epagôgê" (ἐπαγωγή) "sürüme, sürüyerek götürme, getirme, gütmek, bir yere doğru götürme, istila, saldırı" gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. "epagôgê" maddesi, F. E. Peters, Antik Yunan Terimleri Sözlüğü, Çev. Haz. Hakkı Hünler, (İstanbul: Paradigma, 2004), 105-107. Yunanca yazılı literatürde ilk kez Homeros'un *İlyada* eserinde geçen ve "şahit olma, tecrübe etme ve yüzleşme" anlamında kullanılan bu kelime felsefi ve mantıksal olarak Sokrates, Platon ve Aristoteles'te, mahiyeti ve filozofların bu kelimeyi kullanımı tartışmalı olmakla birlikte, oldukça önemli bir teknik terim haline dönüşmüştür. Bkz. Ross, *Aristotle's Prior and Posterior Analytics*, 47-51 ve 481- 487. Helmig, *Forms and Concepts. Concept Formation in the Platonic Tradition*, 111-140. Hayden W. Ausland, "Forensic Characteristics of Socratic Argumentation", *Does Socrates Have a Method? Rethinking the Elencus in Plato's Dialogues and Beyond* içinde, ed. Gary Alan Scott (Pennsylvania, USA: Pennsylvania State University Press, University Park, 2002) 36-60. Hayden W. Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", *The Development of Dialectic from Plato to Aristotle*, içinde ed. J. L. Fink (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2012), 224-250.
- 4 Xeneophon, *Memorabilia*, tr. A. L. Bonnette, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1994), 4.5.11, 4.4.5, 111 vd. Xeneophon, *Memorabilia*, I. I. 16., 1 vd. Aristoteles'in benzer kullanımı için bkz. Aristotle, *Eudemian Ethics, The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), fr. 1216b4 vd.
- 5 Cicero'nun eserleri arasında *De Inv.* I. 31. 51 Top. 108b 10 numaraları bu kullanıma örnek gösterilmektedir.
- 6 D. Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri Üzerine*, çev. C. Şentuna, (İstanbul: YKY, 2015), 74 vd.-129 vd.

lik yorumlarlar. Bunun sonucunda onlar *epagoge*yi Sokratik çürütmenin⁷ bir alt bileşeni olarak endüktif argümanlar olarak kabul ederler. Bu kabul ilk gruptan farklı olarak, Sokratik çürütme yönteminde kullanılan ve muhatabı görünür, duyuma açık olan örnekleri göstererek, daha genel bir fikri muhatabın kendisinin bulmasına yönelik diyalogik bir *epagoge* kullanımı demektir.

Bu makalede Sokrates'in tümevarım teorisinin gelişimine yönelik katkılarının ikincil literatürde nasıl tartışıldığı, Aristoteles metinleri ve uzmanlarının yorumları ışığında iki grubun iddiaları ve itirazlarının mantıksal açıdan analiz edilmesiyle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Robinson'un üç tür *epagoge* kullanımları başlıklar halinde ele alınarak, her bir başlık altında muhtelif görüşler, itirazlar ve yeniden yapılandırmalara yer verilecektir. Bu analizlerden sonra, Sokratik kullanımların Aristoteles'in kullanımlarını nasıl etkilediği Von Fritz, Ross ve Helmig'in yorumlarıyla tamamlanacaktır.

Robinson ve Sokrates'te Üç Tür Epagoge Kullanımı Önerisi

Robinson *Plato's Earlier Dialectic* adlı eserinde *epagoge* ve türevlerinin kullanış şekillerine göre Aristoteles'in *Topikler*'de tarif etmiş olduğu tümevarımı da (*epagoge*) içine alan daha geniş bir okuma önerir. Robinson'a göre Sokrates'in *epagoge* ve türevlerini kullanışı, özellikle Platon metinlerine dayanılarak, üç ana başlıkta şöyle özetlenir:

- 1) Birkaç tekil durumdan birkaç tekil duruma gitme
- 2) Tekillerden daha genele gitme
- 3) Tekillerden daha genele gidip, bunu tekrar tekile uygulama.”⁸

Robinson, “*kadınlar zayıftır ve o halde erkekler zayıftır*” önermesini, bir kümeden diğer kümeye yapılmış eşit/müsavi (*coordinate*) bir *epagoge* örneği olarak verir. Zira insan erkek ve kadın şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulduğunda eşit iki parçaya ayrılır. Ayrıca o, “*kadınlar zayıftır, öyleyse insanlar zayıftır*” önermesini ise parçadan bütüne yahut tikelden daha genele (*superordinate*) doğru yapılmış bir *epagoge* örneği olduğunu savunur. Son olarak Robinson “*kadınlar zayıftır, öyleyse insanlar zayıftır, bu nedenle de erkekler zayıftır*” şeklindeki bir akıl yürütmeyi de önce daha genele-tümele/üst kümeye (*superordinate*) akabinde eşit/müsavi olana doğru yapılan bir *epagoge* örneği

7 W. Kneale Sokrates'in çürütme (Elenchus) metodunun hipotetik bir öncülü eleştirme ve geçersiz kılma/değilleme manasında kullandığını belirterek çürütme yapısının mantıksal formunu şöyle ifade eder: “P ise Q, fakat-Q; Öyleyse P”. Kneale bu formun *reductio ad impossibile* yani imkansız indirgeme metodu olarak Elealı Zenon'da ilk kez görüldüğünü ve sonrasında Sokrates'i, akabinde ise ilk dönem Platon diyalektiğini etkilediğini savunur. Bkz. W. Kneale ve M. Kneale, *The Development of Logic* (Great Britain: Oxford at the Clarendon Press, 1971), 7.

8 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 35 vd.

olduğunu iddia eder.⁹ Aristoteles açısından bakılırsa Robinson'un Sokrates'e atfettiği bu üç tür akıl yürütme türünden ilki temsil/analoji,¹⁰ ikincisi tümevarım,¹¹ üçüncüsü tümevarımla başlayan sonrasında ise tündengelimi anımsatan bir tür karmaşık argüman tasviri olarak yorumlanabilir. Peki, bu kullanımlar Sokrates düşüncesinden hareketle nasıl temellendirilmektedir?

Tekilden Tekile Giden Epagoge Kullanımı

Robinson Platon'un *Büyük Hippias* 284 ab'de geçen pasajı Sokrates'in bir tekil olaydan bir başka tekil olayı çıkarma anlamındaki *epagoge* kullanımına örnek olarak verir. Buradaki diyalog şeklinde ilerleyen tartışmayı argüman formunda dönüştüren Robinson, Sokrates'in iyi at binmeyi öğretenin iyi saygı ve kazanç elde etmesi gibi, erdemi öğretenin de saygı ve kazanç elde edeceği şeklindeki iki tikel durum arasında kurduğu ilişkiyi birinci tür *epagoge* kullanımı olarak nitelendirir.¹² Robinson'a göre iki önermeyle iki basit vaka arasındaki tespitin yapıldığı bu kullanım diyaloglarda oldukça yaygındır. Fakat Sokrates'in iki vaka arasındaki benzerliklerden yaptığı çıkarım bazen 3, 4 ve hatta nadir de olsa 5 tekil örnekle desteklenmektedir. Söz gelimi *Sokrates'in Savunması* 27 b'de de üç tekilden hareketle dördüncü vakaya geçiş söz konusudur.¹³ Bunların tamamı Robinson'a göre yukarıda işaret edilen 1. tür *epagoge* kullanımına örnek olarak gösterilebilir.¹⁴

Aristoteles tümevarımı "...tümevarım (*epagoge*), *tekillerden tümele (epi to katholou) geçiştir...*"¹⁵ şeklinde tanımlamakta ve analoji ile onun farkını belirgin olarak ortaya koymaktadır: "(büyük) *ucun* (terimin) *orta terime ait olduğu üçüncü terime benzeyen bir terim yoluyla kanıtlandığında analojiye sahip oluruz. Hem orta terimin üçüncü terime ait olduğu ve birincinin (büyük ucun) üçüncü terime benzeyene ait olduğunu aşına olmalıdır.*"¹⁶ Robinson Aristoteles'in

9 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 35.

10 Aristotle, *Prior Analytics*, *The Complete Works of Aristotle*, *The Revised Oxford Translation*, One Volume Digital Edition içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), II, 24, 68b37-69a16.

11 Bkz. "...tümevarım (*epagoge*), *tekillerden tümele (epi to katholou) geçiştir...*", Aristotle, *Topics*, I, 12, 105a10-16, 397. Yunancalar için bkz. Helmig, *Forms and Concepts*, *Concept Formation in the Platonic Tradition*, 111 vd.

12 Platon, *Büyük Hippias-Thages*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2016), fr. 284-285, 29.

13 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 36. Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev. F. Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2017), fr. 27b-28a, 67-69.

14 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 35-36.

15 Aristotle, *Topics*, *The Complete Works of Aristotle*, *The Revised Oxford Translation*, One Volume Digital Edition içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), I, 12, 105a10-16.

16 Aristotle, *Prior Analytics*, II, 24, 68b37-69a16. Aynı yerin devamında filozofun getirdiği analoji örneği şöyledir: "*Örneğin A kötü, B'nin komşulara savaş açmak, C'nin Atinalıların Thebaililere karşı, D'nin Thebaililerin Phokislilere karşı olduğunu temsil ettiğini varsayalım. Thebaililerle savaşmanın*

bu açıklamalarının farkındadır. Bu nedenle o, kendi önerisi olan birinci tür Sokratik *epagoge* kullanımı ile Aristoteles'in *epagoge* tanımı arasında ciddi farklılıkların olduğunu açıktan belirtir. Buna rağmen Robinson, Sokrates'in *epagoge* kullanımları arasında ilk sırayı tekiller arasındaki geçiş manasındaki 1. tür kullanıma ayırır.

Aristoteles'in söz konusu ayırımının farkında olan Vlastos, Robinson'un Sokrates'e attığı ve Aristotelesçi anlamdaki analogi türüne denk gelen bu akıl yürütmeyi *epagoge* kullanımı olarak yorumlanmasını doğru bulmaz. Nitekim Robinson'un da kendi önerdiği birinci tür *epagoge* kullanımının Aristoteles ile doğrudan örtüşmediğinin belirttiğini iddia eden Vlastos, onun bu kullanımını Sokratik çürütmenin bir parçası olan analogi olarak okumayı önerir.¹⁷ Fakat Vlastos, analogi ve tümevarım ayırımının farkında olmakla beraber, Aristoteles'in analoginin tümevarımın bir türü olarak kabul ettiğini belirttiği pasajlara hiç yer vermez. Oysa mantıkta da oldukça önemli bir tartışma olan analoginin tümevarımın bir parçası/türü mü yoksa ayrı bir akıl yürütme türü olarak kabul edilmesi mi gerektiği sorusu günceldir. Bu açıdan tümevarımın ilk aşamasının tekillerdeki ortak noktaların tespiti olduğu hatırlandığında Robinson'un önerisinin bir öneme sahip olup olmadığı sorgulamaya tekrar açılabilir. Aristoteles'e göre "...analogi bir tümevarımdır..."¹⁸ fakat kullanım alanları açısından farklılık gösterir. Zira "kanıt önermesi bir takım benzer olaylar üzerine kurgulanır ise bu diyalektikte tümevarım, retorikte analogidir..."¹⁹ Buna göre Sokrates ve Platon'un henüz analitik olarak mantı-

kötü olduğunu kanıtlamak için komşularla savaşmanın kötü olduğunu varsaymak zorundayız. Bu ikna benzer olgular/vakalardan elde edilir söz gelimi Phokislilere karşı savaş Thebaililer için bir kötülüktür gibi. Komşulara savaş açmak bir kötülüktür ve Thabaililer ile savaşmak komşularla savaşmak demektir buradan açıktır ki Thebaililere karşı savaşmak bir kötülüktür. Şimdi, B'nin C'ye ve D'ye (çünkü ikisi de komşuya karşı savaşa vakasıdır) ve A'nın D'ye (çünkü Phokislilere karşı yapılan savaş Thebaililer için iyi sonuçlanmamıştır) ait olduğu açıktır; ancak A'nın B'ye ait olduğu D sayesinde kanıtlanacaktır. Aynı şekilde orta terimin uç terimle olan ilişkisine dair ikna benzer bazı diğer durumlar sayesinde oluşturulmuş olduğu durumlarda da. Şu halde ne parçadan bütüne, ne de bütünden parçaya fakat açıkça parçadan parçaya doğru, her ikisinin de aynı terimi tümcelediği/yüklediği (subordinate) ve bunlardan birinin benzer olduğunda (gerçekleşen) bir temsil söz konusudur." Çeviri tarafıma aittir.

- 17 Gregory Vlastos, Socrates, Ironist and Moral Philosopher, (Cambridge-New York: Cambridge University Press, 1991) 267, ilgili dipnot.
- 18 Aristotle, Rhetoric, The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), I, 2, 1356b1 vd.
- 19 Aristotle, Rhetoric, I, 2, 1356b1 vd. Diogenes Laertius, Sokrates'i anlattığı ilgili bölümlerde tümevarımdan bahsetmez. Hatta Platon'un tümevarımı metot olarak kullandığını belirtir ve Aristoteles'in atıfta bulunduğumuz yerleriyle uyumlu bir şekilde, Aristotelesçi tümevarımı Platon'a izafe eder: "Platon bu karşı çıkma ve çatışma yoluyla tümevarım yöntemini görüşlerini açıklamak için değil, karşısındakini çürütmek için kullanmıştır. ... tümevarım iki türdür: biri, tekil olarak araştırılan şeyi tekil olanla kanıtlar, öbürü de evrensel olanı özel olanla kanıtlar. Birincisi retoriğe özgüdür, ikincisi de diyalektikçe." Bkz. D. Laertius, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri Üzerine, 152-153. Laertius'un bu anlatılarından ilki, kendisi kullanırsa da, Aristoteles'in analogi (paradeigma) ikincisi ise Platon'un Phaidon 70d-72a da yer alan zıtların birbirinden çıktığı yönündeki genellemesinden oluşmuştur. Bu nedenle Laertius'un

ğı kullanmadığı ortadadır. Onların diyalektik sanatını mantık olarak kullandığı hatırladığında Robinson'un iddiası dikkatli bir şekilde Aristoteles'te gördüğümüz haliyle yani kanıt önermesinin benzer olaylar üzerine diyalektik açıdan kurgulanmasıyla "tümevarım", retorikte kurgulanmasıyla da analogi olarak anlaşılması gerekecektir. Dolayısıyla Aristoteles açısından bakıldığında analogi "...genellikle olduğundan farklı halde olmayı mümkün kılan araştırma konularıyla..."²⁰ ilgilidir. Bu bir bakıma Analütika'nın konusunun zorunlu olarak olduğu gibi olanlar olduğunu farklı bir biçimde ifade etmek demektir. Oysa diyalektik, henüz bu seviyeye ulaşamamıştır, bu yüzden onun konuları ancak *değişen, başkalaşan* konular olabilir.²¹ Aristoteles analogi ve tümevarım arasındaki, çeşitli mantık sanatları ve araştırma konularının farkını belirttikten sonra analogiyi tümevarımın bir parçası olarak nitelendirir: "Analojinin tümevarımın bir türü olduğu çoktan açıklandı; onu diğerlerinden ayıran araştırma konusunun özel doğası da yukarıda söylendi. Analogi, ne parçadan bütüne doğrudur, ne bütünden parçaya doğrudur ne de bütünden bütüne doğrudur, ancak parçadan parçaya ya da benzerden benzerdir."²²

Bu veriler ışığında Robinson'un 1. türe uygun *epagoge* kullanımı iddiası kanaatimizce Aristoteles'in analitikleri açısından bakıldığında analogi olarak değerlendirilebilecektir. Fakat Sokrates'in bir mantık kitabı bırakmadığı ve *epagogenin* genel anlamda Sokratik çürütmenin bir parçası olarak ele alındığında diyalektik sanatında kullanılan bir tür genele yönelik tümevarımsal (endüktif) çıkarım olabilme iddiasından bahsedilebilir. Vlastos tespitinde haklı olmakla birlikte, temellendirme açısından sadece Robinson'un bu seçeneği kendisinin deelediğine işaret etmekle yetinmiştir. Buna rağmen McPherran Robinson'un bir numaralı kullanımlardaki bazen 5 öncüle kadar giden benzerlik üzerine kurulu endüktif soruşturmasının örneklerinin kısıtlı olmasını yadsımaz. Ona göre Sokrates'in muhatabını bir şekilde aşına olduklarını kabul ettirmesi açısından bu sayı yeterlidir. Bu nedenle Robinson'un dediği gibi bu türü eksik bir tümevarım olarak yorumlamayı ilk ba-

epagoge anlatıları doğru bulunmaz bkz. J. R. Milton, "Induction Before Hume", *British Journal of Philosophy and Science* 38, (1987), 49-74, 53 vd.

Ausland bunun temelini yeni Platoncuların *epagoge*yi yeniden tanımlaması olarak gösterir ve Laertius'un tasnifinin Alcinius'takiyle örtüşüğünü belirtir: Alcinius, a) tekilden tekile b) tekilden tümele olmak üzere iki tür tümevarım (*epagoge*) ayrımı yapmıştır. Bkz. Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 227-228.

20 Aristotle, *Rhetoric*, I, 2 1357a13.

21 Fârâbi, *Kitâbu'l Hurûf-Harfier Kitabı*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 79-95. Fârâbi'nin yüzyıllar önce analitikanın diyalektikten sonra gelişen ve varlığını Aristoteles'e borçlu olduğunu belirten bir sanat olduğu yönündeki tespitleri şaşırtıcıdır. Benzer modern yorumlar için bkz: Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 224-250.

22 Aristotle, *Rhetoric*, I, 2, 1357b23-30.

kışta yadsımak doğru iken, detaylı bakıldığında Sokratik çürütmeler açısından ve diyalogta sözün fazla uzamaması nedeniyle örneklerin az olmasında bir problem yoktur. Zira Sokratik çürütmeler her zaman yeniden incelenmeye açık bırakıldıkları için, elde edilen sonuçların, aktüel kesinlikler olarak değil, ihtimali ve pratik gerçeklikler olarak anlaşılması gerekmektedir.²³

Öte yandan Robinson'un 1. tür *epagoge* yorumuna Vlastos'un itirazı Ausland tarafından farklı gerekçelerle destek bulur.²⁴ Ausland'a göre Aristoteles *epagoge* ve *paradeigma* yani analogi arasındaki ayrımı, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, açıktan belirtmiştir. Ausland Aristoteles'e göre iki öncül ve bir sonuçtan oluşan akıl yürütme formu/silozizm (*sullogismós*) ve *epagogenin* diyalektikte, analogi (*paradeigma*) ve entimemin (*entymema*) ise retorikte argüman kurmak için gereken iki yöntem olduğuna işaret eder. O, Aristoteles'in entimem kıyaslarını mükemmel olmayan (*imperfect*) akıl yürütme formları olarak bir ya da iki önermeyi eksik bıraktığını, bunun muhatap açısından anlaşılması gereken bir nokta olarak kabul edildiğini ekler. Ona göre benzer şekilde analogide de bir tekil örnek akıl yürütme için yeterli olabilir. Ancak Aristotelesçi tümevarımda akıl yürütme zorunlu olarak birden fazla örnek içermelidir. Entimemler benzerlik ve işaretler üzerine kurulu gözükürken, analogi iki tikel arasında bir akıl yürütmeyi gerektirir. Bu ise tekilden tümele gidişten açıkça farklıdır. Tam olarak Ausland'a göre Aristoteles'in bu tasvirleri "mantık-metafiziksel" duruşuyla alakalıdır.²⁵ Zira diyalektikte tümevarım tekilden tümele gider, bu manada analogi tümevarımın bir türü olamaz. Ausland Aristoteles'e göre birincil tözlerin dış dünyadaki tekiler olduğunu ve onların tümel olmadıklarından hareketle, tümeller ile onların altındaki tekiler arasında benzerlik kurmayı doğru bulmaz. Ona göre analoginin retorik tümevarım olarak anlaşılması tümevarımın retorik ve felsefedeki (analütika) türü olan tümevarımla karşıtlık oluşturduğu anlamına gelmez.²⁶ Ausland'a göre bu, süreç içinde Yeni Platoncular nedeniyle ortaya çıkan bir metin kirliliği dolayısıyla. Örneğin Alcinius, a) *tekilden tekile* b) *tekilden tümele* olmak üzere iki tür tümevarım (*epagoge*) ayrımı yapmıştır.²⁷

23 Mark, L. McPherran, "Santas, Socrates, and Induction", *Socratic, Platonic and Aristotelian Studies: Essays in Honor of Gerasimos Santas* içinde, ed. G. Anagnostopoulos (Dordrecht-Heidelberg-London-Newyork: Springer, 2011), 53-74, 55.

24 Ausland, "Forensic Characteristics of Socratic Argumentation", 36-60, Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 224-250.

25 Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 227-228.

26 Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 227.

27 Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 227-228. Alcinius hakkındaki bu tespit Helmig tarafından da kabul görülür "...Didaskalikos adlı eserinin hiçbir yerinde Alcinius tümevarımın tek başına tümel kavramı ortaya çıkardığı görüşüne katılmaz...". (çeviri tarafıma aittir) Helmig'e göre Yeni Platoncular Platoncu ve Aristotelesçi epistemolojiyi birleştirmeye çalışırlar. Bkz. Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 151 vd.

Bu ayrım Diogenes Laertius'in eserinde yer alan Platon ve Sokrates'in tümevarım tasvirlerinin metin kirliliği sonucu tamamen Aristotelesçi biçimde anlatılmasına vesile olmuştur.²⁸ Şu halde Ausland, Robinson'un birinci tür epagoge kullanımının Aristoteles'in tekilden tümele yönelimli *epagogesi* ile örtüşmediğini kabul eder.²⁹

Robinson'u takip eden Santas, Vlastos'un itirazına bir cevap olabilecek yeni bir tasnif önererek Robinson'un 1 numaralı *epagoge* kullanımına alternatif olması için a) *analojiden oluşan tümevarımsal (endüktif) argümanlar* ve b) *genelleme yapan tümevarımsal (endüktif) argümanlar* şeklinde yeni bir tasnif önerir.³⁰ Santas analojiden oluşan endüksiyona *Lakhes* 184d-185a ve *Krition* 46b-48 numarayı örnek verir ve uzun incelemeler yapar. Santas'ın argümanlarının kısaltılmış özü şöyledir:

“Vaka 1: Bir yarış için hazırlanması gereken gençler bilgili ve deneyimli ustalar tarafından eğitilmelidir.

Vaka 2: Bu nedenle gençlerin savaşmaları için gereken eğitimde de alanda ilgili uzmanlar tarafından eğitilmelidir.”

Santas buradan hareketle tam analogi formunu şöyle kurgular:

“Ö1: a,b,c tikel durumlarının hepsinin S ve P özelliklerine sahip oldukları (gözlemlenmiştir) bilinmektedir

Ö2: d de bir S dir,

S1: Buradan hareketle, (muhtemelen) d, P dir.”³¹

Detaylı açıklamalar bir tarafa bırakılırsa Santas açısından bu örnek, iki tekil vaka arasındaki benzerlikten hareketle tam formda anlaşılabilir bir analojiden oluşan endüktif argümandır.³² İki tikel arasındaki benzerlik üzerinden yapılan bu analogik endüksiyon, Santas'a göre salt tecrübe temeliyle desteklenmesi açısından incelenebileceği kadar, argümanı daha sağlam hale getiren bu akıl yürütmenin bilgiye dayalı olması şartı ile desteklen-

28 Ausland, “Socratic Induction in Plato and Aristotle”, 227-228.

29 Bu nedenle Ausland'a göre Aristoteles'in metafizikteki atfı dikkatli okunmalıdır. Hayden, Aristoteles'in metafizikteki Sokrates'e olan atfının tümevarımsal konuşmalar kısmında epoktikous logous kelimesini kullandığını buradaki kelimenin, epagein kelimesinden türeyen bir sıfat olduğunu bunun anlamının ise Sokrates'in tümevarımsal argümanlar değil, tekinlik olarak uzman bir kişinin karşı tarafın argümanlarını inceleyen kimse anlamında anlaşılması gerektiğini belirtir. Zira Ausland, ilgili atfın devamında Sokrates'in etik problemlerle uğraşma pratiğinin Aristoteles'in *ousia* yani töz olarak bu problemleri ele alma anlamına gelebileceğini okumayı mümkün görür. Hatta Aristoteles'in Sokrates'e atfettiği tüm tanımların Sokrates'in endüktif argümanlarının amacı olmadığını, bunun daha çok Sokrates'in diyalektik pratiklerinin etik alandaki uygulamasından doğan bir atf olabileceğini belirtir. Bkz. Ausland, “Socratic Induction in Plato and Aristotle”, 229-230.

30 Grasmos X. Santas, *Socrates* (London-New York: Routledge, 1999), 136.

31 Santas, *Socrates*, 140.

32 Santas, *Socrates*, 139-140.

mektedir.³³ Bu açıdan Vlastos'un deneyim temeline açık olmama yönündeki itirazına bir cevap geliştirilebilecektir. İkinci örnek *Krition* 46b-48 numaralı fragmanlara dayanır. Buradaki inceleme, Sokrates'in hapisten kaçmasını teklif eden *Krition*'un etraftakilerin Sokrates'e dostları tarafından yardım edilmedi iddiası/olasılığında kurtulmak istemesi üzerine gelişir ve sadeleştirdiğimiz haliyle şu forma ulaşır:

a) Spor yapan atletler herkesin değil, sadece uzman antrenörlerin eleştirilerini dikkate almalı ve ona göre davranmalıdır.

b) Doğruluk ve yanlışlık, soyluluk ve zıttı gibi konuları dikkate alan ve bu yolda yürüyen birisi, herkesin değil bu konuları bilen kişilerin yorumlarını dikkate almalıdır.”³⁴

Santas, sporcunun kimin yorumlarını takip etmesi gerektiği önermesiyle, ahlaki konularda bir kişinin de aynı şekilde konuyla alakalı uzmanları dinlemesi gerektiği yönündeki çıkarımın analojik olduğunu belirtir. Yine bu analojik endüksiyonda da tekil tecrübeye dayalı vaka analizlerinden elde edilmiş bir ön hazırlık evresinden hareket etme kadar, bilginin de rol oynadığı bir yapı söz konusudur.³⁵ Santas'ın yeni tasnifinin ilk seçeneği, Robinson'un *epagogesinin* analojik endüktif argüman olarak yeniden isimlendirilmesidir. Fakat “*analojik endüktif argümanlar*” ifadesi, kesinlikle Aristotelesçi anlamdaki bir tümele (*katholou*) yönelik değil, Sokrates ve Platoncu anlamda *daha genele* doğru bir çıkarımdır.

Görüldüğü gibi Robinson'un Aristoteles açısından analoji olarak yorumlanabilecek *epagoge* okuması, Vlastos tarafından eleştirilmiştir. Nitekim Vlastos bunu Robinson'un diğer 2 ve 3 numaralı kullanımları için bir temellendirme olarak gördüğünü düşündüğümüzde, onun itirazının Robinson'un okumasına temelden yapılmış bir eleştiri olduğu söylenebilir. Fakat Aristoteles'in net biçimde ayırmış olduğu analoji ve tümevarımın yapısal farkı, konularının mahiyeti ve mantık sanatlarındaki kullanımlarına göre epistemik değeri henüz Sokrates açısından, en azından metinlerde, açıktan yapılmış değildir. Ausland ise tam olarak bu noktaya işaret ederek, analoji ve tümevarımın Aristotelesçi anlamdaki yapısal farkını ön plana çıkartarak Robinson'a bir eleştiri yöneltir. Bu anlamda Santas'ın Robinson'a dayanarak yapmış olduğu ikinci tasnif, analojinin iki tikel arasındaki benzerliklerine uygun ve bu forma uymak bakımından doğru olduğu tespitiyle Vlastos'un itirazına haklılık payı vermekte ancak endüktif kelimesine tümele ulaşan

33 Santas, Socrates, 142.

34 Santas, Socrates, 143-144.

35 Santas, Socrates, 143-144.

anlamında bir değer atfetmemekle de ondan farklılaşmaktadır. Guthrie açısından değerlendirildiğinde Santas'ın Robinson'a dair yaptığı temellendirme tutarlı sayılabilir.³⁶ Ayrıca Sokratik *epagoge* kullanımının Sokratik çürütmenin bir parçası olmak bakımından Robinson, Vlastos ve Santas'ın aynı kanaatte olduğunu söylemek gerekmektedir.

Tekilden Tümele/Genele Giden Epagoge Kullanımı

Robinson tekil durumdan yahut farklı tekil önermelerden tümele giden 2. tür *epagoge* kullanım misalleri için *Protagoras* 332c'yi örnek verir. O, bu örnekte güzelliğin tek karşıtının çirkinlik, iyiliğin tek karşıtının kötülük ve yüksek sesin tek karşıtının alçak ses olduğuna yönelik tekil analizlerinden sonra Sokrates'in "her bir tekil karşıtın bir ve tek karşıtı vardır" şeklindeki tümel bir önermeye ulaşmasını bu kullanıma misal olarak gösterir.³⁷ Şaşırtıcı bir biçimde bu, Aristoteles'in *Kategoriler*'de zıtlıkları elde ederken kullandığı ve doğrudan *epagoge* kelimesiyle bu tür durumların bilindiğini söylediği pasajıyla örtüşür:

"İyi olanın zıddı zorunlu olarak kötüdür; bu söz gelimi sağlık ve hastalık, adalet ve zulüm, cesaret ve korkaklık ve benzer diğer durumlar gibi vakalardan yapılan tümevarım sayesinde apaçıktır. Ancak kötü şeyin zıddı bazen iyi ama bazen de kötüdür. Çünkü bir kötülük olan aşırılığın zıddı, eksiklikler ki bu da kötüdür; öte yandan iyilik anlamındaki orta hal/ilımlılık (moderation) her ikisinin de zıddıdır. Bu tür durum çok az durumda böyle olmasına rağmen, genellikle bir kötü şeyin zıddı her zaman iyiliktir."³⁸

Sokrates'in örneklerinin Aristoteles'in verdiği örnekle ilk bakışta örtüştüğü söylenebilir. Nitekim *Topikler*'deki tümevarım (*epagoge*) tanımı ve devamındaki tümevarıma dayalı akıl yürütme örneği de bu anlamda örtüşmektedir.³⁹

36 Guthrie'ye göre Sokrates'in endüktif argümanlardan kastı eidosun yani türün genel özsel doğasına dairdir. Sokrates'in amacı genel tanımlara ulaşmaktır ve bu mantıktan ziyade etik ile ilgili konulardaki genel tanımlamalardır. Mantıksal anlamdaki teknik kullanım Aristoteles'in katkısıdır. Bkz. W.K. C. Guthrie, Sokrates (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), 105 vd.

37 Robinson, Plato's Earlier Dialectic, 36.

38 Aristotle, Categories, The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), 11, 13b35-14a1. Çeviri tarafıma aittir.

39 "...tümevarım (*epagoge*), tekillerden tümele (*epi to katholou*) geçiştir. Söz gelimi şu argüman gibi en becerikli/yetenekli pilot en etkili olan ise ve yetenekli arabacı için de bu böyle ise, o zaman genel olarak, yetenekli insan kendi belirli işinde en iyi olandır." Bkz. Aristotele, Topics, I, 12, 105a10-16. Benzer tanımlar için bkz. Topics VIII, I, 156a4-6, Aristotle, Posterior Analytics, The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition içinde, ed. J. Barnes (Princeton: Princeton University Press, 1995), I, 71a 8-9. Aristotle, Rhetoric, I, 2, 1356b14-15. Tümel önermeyle biten bir başka uygulamalı örnek için bkz. "...genellikle bir kötü şeyin zıddı her zaman iyiliktir." Aristotle, Categories, 11, 13b35-14a1.

Benzer şekilde *Gorgias* 474d ve sonrasında Sokrates, muhatabına bedenlerin güzel olarak isimlendirilmesinin ya onların yararlı ya da zevk veren olmasından hareketle söylendiğini belirtir. Devamında şekiller, renkler, yüzler, biçim, ses, meslek ve yasaların da aynı kriterlerle isimlendirildiğini belirterek tümel bir hükme şöyle ulaşır: “eğer bir şey diğer(ler)inden daha güzelse bu ya onun yarar ya da hoşluk bakımından diğer(ler)inden üstün olduğu için bu sıfatı almıştır...”⁴⁰ Robinson’a göre Sokrates’in güzellik-çirkinlik, iyilik-kötülük, alçak ses- yüksek ses şeklinde üç tekil örnekten sonra genel “her bir tekil karşıtın bir ve tek karşıtı vardır” şeklindeki tümel önermeye ulaşması gibi, Aristoteles’in *Topikler*’deki birkaç tekil örnekten tümel bir hükme ulaşması oldukça benzerdir. Peki, bu Aristotelesçi tümevarımın bir karşılığı mıdır?

Robinson’un Sokrates’te var olduğunu iddia ettiği 2. tür *epagoge* kullanımı Aristoteles’in tarif ve örneği ile örtüşmesine rağmen Vlastos tarafından eleştirilir. Vlastos, bu eleştirisini *Ion* 540b-d numaralı fragmanını maddeler halinde çıkarım yapısına dönüştürüp bir argüman geliştirerek temellendirmeye çalışır.⁴¹ Bu uzun örneği kısalttığımız çevirisini o şöyle kurgular:

- a) Fırtınaya maruz kalmış bir geminin mürettebatına söylenecek en iyi şeyi kaptan bilir
  - b) Hastaya söylenecek şeyi en iyi bilen doktordur
  - c) Kızgın bir sığırı sakinleştirmek için neyin yapılması gerektiğini en iyi çoban bilir
  - d) Yün işiyle uğraşan kadına ne söylenmesi gerektiğini en iyi bilen yün ustasıdır
  - e) Generalin orduya ne söylenmesi gerektiğini en iyi bilen askeri uzmandır
- Sonuç: Eğer C bir sanatsa, onun ustası kapsamına dahil olanlar konusunda en iyi bilgiye sahip olandır.”⁴²

Vlastos, Robinson’un tasvirine uygun olarak ele aldığı bu örnekte, elde edilen sonucun yukarıda yer alan bütün öncüllerden daha genel bulur ve bunun bir tür “endüktif argüman” yani daha genele yönelik bir argüman olabileceğini iddia eder. Fakat burada Vlastos’un endüktif kullanımı ile Robinson’un kullanımı farklıdır. Vlastos’a göre endüktif argümanın manası daha genele yöneliktir, fakat bu tümel olarak yorumlanamaz. Söz konusu nedenle bu örnek endüktif bir argüman olsa da Vlastos’a göre bazı sınırlı sayıdaki örnekten elde edilen bu tür bir genel sonuca klasik mantıktaki tümevarım anlamında ulaşmak mümkün değildir. Çünkü mantıksal olarak bu iddianın

40 Platon, *Gorgias*, çev. F. Akderin, (İstanbul: Say Yayınları, 2016), fr. 474b-475b, 86-88.

41 Vlastos, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, 267.

42 Vlastos, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, 268. Sadeleştirerek çeviri tarafıma aittir.

tecrübeyle çürütülebileceği ihtimali açık bırakılmamıştır. Zira “bir konuda uzman olmak” ifadesi, bir şahısta kendi kapsamı içinde kalan bir konuda uzmanlık yapamayacağı durumlarla karşılaşması durumunda deneysel olarak çürütülebilir. Bir başka ifadeyle Robinson'un Aristotelesçi anlamdaki bir tümevarım okumasıyla kıyaslandığında Sokrates'e attığı bu çıkarım, deneyim temeline açık kapı bırakmamaktadır. Bu nedenle daha genele yönelik bir anlamda endüktif argüman olarak yorumlanmalıdır.⁴³ Peki, Vlastos'un itirazı ne anlama gelir?

Tartışmalı da olsa tam ve eksik tümevarım ayrımının net bir biçimde Aristoteles tarafından yapılmadığı genel kabuldür.⁴⁴ Zira Platon ve takipçilerinin döngüsellik argümanı itirazı başta olmak üzere özellikle Sextus Empiricus (MS 2.-3.) türün tekellerinin geçmiş, şimdi ve gelecekte tam tümevarımla bitirilemeyeceğini açıktan söyleyerek⁴⁵ Aristoteles'in tümevarımını eleştirmişlerdir. Bu iki eleştiri de modern dönemde David Hume (MS 1711-1776) ve takipçilerinin tümevarıma yönelik eleştirilerinin temelini oluşturmuştur. Fakat Sokrates ve Aristoteles açısından bilimsel ve matematiksel bir tümevarım ayrımı henüz yoktur ve bu eleştirilere farklı cevaplar verilebilir. Yine de Aristoteles açısından bakıldığında da Vlastos'un yapılan bir tümevarımı karşıt tekil bir örnekle çürütülebileceği anlamına gelen deneyim temelini eksik olduğu iddiası tümevarımın doğasına yapılmış bir genel itiraz değil midir? Vlastos deneyim temeliyle bunu kastediyorsa, Robinson'un buna söyleyecek bir cevabı vardır.

Epagoge ve türevlerinin gerek lafız gerek örnek olmak bakımından incelemesini ortaya koyarak Aristoteles'ten çok önce ve onun tarifinden daha zengin bir kullanımın Sokrates'e kadar götürülebileceği anlamına gelen Robinson'un analizleri, aynı zamanda diyaloglardaki *epagoge* kullanımına dair ek ifadelerle dayanak bulur. Robinson'a göre kendi tespit ettiği üç tür kullanımı bazı dilsel ifadelerle de desteklenmektedir. Söz gelimi Sokrates *Kratylos* 393c'de olduğu gibi, tikel vakalardan başka tikel vakalara geçerken “*kata ton outon logon/by parity of reasoning*” yani bu akıl yürütmeye göre şeklinde Türkçe karşılayabileceğimiz bazı ifadeler kullanır. Yine *Protagoras* 312a'daki

43 Vlastos, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, 268. MchPherran Vlastos'un bu yorumunu epagogenin Sokratik çürütmelerde hiçbir etkisinin bulunmadığı anlamına geleceğini savunur. Bu tabloda da Sokratik çürütme bir ikna ile değil, salt açıklama ile muhatapın Sokrates ile karşılaşmadan önceki durumu ya da inançlarını hatırlaması sağlanarak bir tür açıklama yöntemine dönüşmesi demektir. Ancak Sokrates'in muhatapı ikna etmeyi epagoge ile denediği pek çok yer mevcuttur. Bu kaynaklar Platon'un eserleriyle de sınırlı değildir. Ksenofon'un *Memorabilia* adlı eserleri de buna örnek gösterilebilir. Bkz. McPherran, “Santas, Socrates, and Induction”, 58-59.

44 Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 111 vd.

45 Sextus Empiricus, “Phyrronculuğun Ana Hatları”, *Kuşkuculuk içinde*, çev. M. K. Sütçüoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017) II, fr.204-206.

“eğer bu önceki vakalara benzerse” şeklindeki başka ek ibareler de mevcuttur. Tekillerden daha genele giden bir *epagoge* kullanımında ise *Gorgias* 460 b’de olduğu gibi “aynı akıl yürütmeyle” şeklinde ibareler yer alır. Bu ifadeler *Devellet I 353cd*’de Sokrates “diğer bütün durumları da aynı akıl yürütme (logos) a tabi tutar mıyız?” şeklinde daha açıktan söyler. Bu tarz ek destekleyici ifadelerin Sokrates’in diğer eserlerinde de bulunabileceğini savunan Robinson, *Gorgias* 469d’de “daha fazla tekil kanıtlamalara ihtiyaç var mı yoksa kabul eder misin” şeklinde kullandığını, bazen de “hepsi birlikte/all collectively” şeklinde kelimelerle bu sürecin desteklendiğini belirtir.⁴⁶ Acaba Robinson bütün bunlara dayanarak teorik ve farklı türlerine göre *epagogenin* tam ve eksik yahut sezgisel tümevarım şeklinde Sokrates tarafından teorik ve soyut bir ayırımla tarifinin yapıldığını mı savunmaktadır?

Robinson günümüzde mevcut olan sezgisel kesin *epagoge* (*intuitively certain epagoge*) tekillerin tamamlandığı kesin *epagoge* (*enumeratively-tam tümevarım*) ve olasılıklı *epagoge* (eksik tümevarım) şeklindeki ayırımı Aris-toteles, Platon ve Sokrates’te keskin bir şekilde ayırma tabi tutulmadığını söyler.⁴⁷ Vlastos da benzer şekilde sezgisel tümevarım ayırımının mantıkçıların bir tasnifi olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Sokrates’in kullanımları arasında tam tümevarım (*enumerative epagoge*) kullanımının ayırımı olmasa da *Menon* 87-88’in örnek gösterilebileceğini dile getiren Robinson, buradaki ibarelerden Sokratesin muğlak bir şekilde sanki bütün ilgili tekil durumları incelediğine yönelik bir hava oluşturduğunu “haydi bizlere ne tür şeylerin faydalı olduğunu, onları tek tek ele alarak inceleyelim” şeklindeki ifadelerle dile getirdiğine işaret eder.⁴⁹ Ayrıca Robinson, *Gorgias* 474-5 ve *Lackhes* 183c gibi pasajlarda araştırılan kavramın bütün tekillerinin inceleneyeceği/incelendiği yönünde bazı muğlak ifadelerin olduğunu ekler. Fakat o Sokrates ve Platon’un bütün tekileri içeren tam *epagoge* araştırmasıyla bir tümevarım kullanmadıklarının altını çizer.⁵⁰ Buna rağmen Robinson’a göre zaten bu filozoflar bazen türün bütün tekillerini incelemenin imkan dışı olacağını farkındadır. Yani Sextus Empiricus’un eleştirisi bu filozoflar tarafından bilinmektedir. Hatta bu filozoflar için tam tümevarımla sezgisel tümevarımı ayırıştırma ihtiyacı duymamışlardır. Çünkü zaten aynı araştırma mantığının, benzer yönlerin incelenmesiyle tüm tekillerde aynı sonucu vereceğini

46 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 37.

47 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 38.

48 Vlastos, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, 267.

49 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 38.

50 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 38.

muhatap diyalektik tartışmada *sezgisel olarak* bilmektedirler.⁵¹ Bu nedenle Robinson bu filozoflar için tam tümevarımın, bir türün altındaki bütün tekilleri açısından değil, bir cinsin altındaki sınırlı sayıdaki türlere uygulamak açısından daha anlamlı olduğunu iddia eder.⁵² Zira bir cinsin altındaki sınırlı sayıdaki türlere, her bir türün kendi altındaki bazı tekil örnekleri incelemek kaydıyla, cinsin altında birleşen tüm türlerde tümevarımın uygulanabileceğini göstermek mümkündür.⁵³ Dolayısıyla tam ve eksik tümevarımı sezgisel tümevarımla, türün bazı örnekleri üzerinden cinsin özelliğine ulaşmak ve genellemeyi bu açıdan yapmak daha doğrudur. Nitekim Robinson, yukarıda işaret ettiğimiz *Menon*'da yer alan örneği, neredeyse bütün diyaloglardaki tek eksik tümevarım örneği sayarak, bunun bile diyalogun sonunda bir tekil karşıt örnekle yıkıldığını belirtir. Fakat bu örnek bile eksik tümevarıma yönelik tam ve yetkin bir örnek değildir. Robinson'a göre tüm diyaloglarda eksik tümevarıma yönelik başka bir örnek bulunmaz.⁵⁴ McPherran Robinson'un işaret ettiği *Gorgias* 460b, *Menon* 97e-88d *Gorgias* 474d-475b numaralı fragmanları tekillerin tamamını sayan tümevarım örneği olarak kullanılmasına itiraz eder. Ona göre buralarda Sokrates'in kullandığı örnekler tam tümevarım olarak anlaşılabilirler çünkü üyelerin tam bir sayımı gerçekleştirilmemiştir. Sokrates en iyi ihtimalle buralarda bunu gerçekleştirdiğine dair ek cümlelerle destekleyerek bir kanaat oluşturma peşindedir.⁵⁵

Vlastos itirazını burada bırakmaz ve etimolojik olarak Robinson'un yanlış bir çeviri sonucunda bu anlama ulaştığını dile getirerek ikinci bir eleştiri

-
- 51 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 38. Benzer bir yaklaşım Helmig tarafından Aristoteles için yapılır bkz. Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 111-130.
- 52 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 38. McPherran açısından bu sezgisel tümevarım anlamında anlaşılabilir. Bkz. McPherran "Santas, Socrates, and Induction", 62-63 vd. o, eksik tümevarım örnekleri için Karmides 159b-160d, 167c-168b, *Memorabilia* 1.2.9 gibi hem Platon hem de Sokrates'in diğer takipçilerinden öneriler getirir. Bkz. McPherran "Santas, Socrates, and Induction", 65 vd. Onun bu yaklaşımı *Ausland*'ın yorumundan bu açıdan farklılık göstermektedir.
- 53 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 39.
- 54 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 39. Aristoteles uzmanlarından Ross ve Helmig gibi önemli isimler de tam ve eksik tümevarım ayrımı ile tek bir karşıt örnekle tümevarımın çürütüldüğü eleştirilerine Robinson ile örtüşen temellendirmeler yaparlar. Mesela Helmig, "aynı mantığın diğer tekillerde de uygulanması gerektiği" şeklindeki Aristoteles metinlerindeki tümevarım terminolojisini örnek gösterir. Ayrıca, tümevarımın Aristoteles tarafından analütika, diyalektika ve retorika kullanımlarındaki yukarıda işaret edilen konusunun değişimine göre kesinlik derecesinin değiştiğine yönelik ayrımlardan hareketle, tümevarımın bazen tek bir karşıt örnekle çürütülebileceğini de mümkün sayarak, bilgi değerine dair önemli tasnifleri eklerler. Hatta pedagojik, psikolojik vd. açılardan bir tasnif önererek ikinci bir destek bulurlar. Dolayısıyla Robinson'un temellendirmesi Aristoteles uzmanlarının da başvurduğu bir noktadır.
- 55 McPherran, "Santas, Socrates, and Induction", 57. McPherran bu çalışmasında Sokratik *epagoge*yi Robinson'un 1 ve 2 numaralı kullanımını yeniden yapılandırarak a) *tümelin sezgisel kavrandığı* ve b) *eşit örneklerin araştırılması sonucu ulaşılan ihtimali endüktif genelleme* şeklinde Santas'ın yorumunu da içeren yeni bir yapı önerir.

sunar. Vlastos'un *Plato's Protagoras* adlı çalışmasında Sokrates'in epagoge kullanımının genel bir ifadeyi desteklemek üzere tekilleri örnek göstermek anlamında kullandığı, bu kullanımın mantıksal bir kanıt anlamında anlaşıl-mayacağı, bu anlamda sezgisel bir endüksiyon olarak nitelemenin mantık-çılara has bir durum olduğunu dile getirilir.⁵⁶ Vlastos *Socrates, Ironist and Moral Philosopher* adlı eserinde Aristoteles'in yukarıda işaret edilen *Metafi-zik'te* yer alan atfındaki "epektikai logoi" ifadesinin endüktif/tümevarımsal argümanlar (*inductive arguments*) olarak çevrilmesinin yaygın bir hata ol-duğunu belirtir. Vlastos, Maier'in 1913'te yaptığı çalışmasına atıfla Aris-toteles'te *epagogenin* a) *gereçeklendirme biçimi -begründungsform-* b) *Bilimsel araştırma yöntemi -wissenschaftliche Forshungsmethode-* olarak ikili bir ayrımı ortaya koyup, Sokrates'in endüktif metodunun bu ikinci şıkla hiçbir alaka-sının olmadığı tespitine atıfta bulunur. Ancak bu önemli çalışmaya rağmen yanlış tercüme baskın çıkmıştır, sonraki çeviri ve çalışmalarla yaygınlaş-mıştır. Vlastos'a göre sonradan Gullely de *epagojik* argümanların analojiden yapılmış argümanlar olduğunu işaret etse de, *epagein/epagoge* kelimelerinin "endüktif-inductive" olarak çevrilmeye devam etmesi ve bu önemli ayrımın hiç belirtilmemesi nedeniyle *induction/tümevarım* kullanımı ile analojiden oluşan endüktif kullanımının ayrımının kaçırılmasına neden olmuştur.⁵⁷

Vlastos'un itirazının farkında olan Santas, Robinson'un 2. tür argümanı-nı, kendi önerisi olan başka bir tasnifle yapılandırmaya çalışır. Bu manada Santas'ın *endüktif genellemeler* yapısındaki *epagoge* kullanımı için *Küçük Hip-pias* 366c-369a ile diğer bazı örnekleri de analiz edilmelidir. Biz sadece bu örneği inceleyeceğiz. *Küçük Hippias'ta* yer alan örneğin kısalttığımız hali ve özü şöyle gelişir:

- “Ö1: Aritmetik sanatında gönüllü olarak hataları söyleyenler tıpkı hesap ve sayı işlerinde doğruyu gönüllü söyleyebilenler gibi en güçlü olanlardır.
 Ö2: Diyagramlar konusunda hataları söyleyebilenler gibi, Geometri sana-tında da doğruyu tespit edebilen ve gönüllü olarak söyleyebilenler gibi en güçlü olanlardır.
 Ö3: Astronomide gök cisimleri üzerine hatayı söyleyebilenler, doğruyu tespit edip söyleyebilenler gibi en güçlü olanlardır.
 Ö4: Yanlış söyleyenler ile doğruyu söyleyebilenlerin aynı olmadığını söyle-yen bilinen hiçbir sanat dalı yoktur.
 S1: Bu nedenle, bütün sanatlarda yanlış söyleyenler ile doğru söyleyenler

56 Gregory Vlastos, *Plato's Protagoras*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1956), xxix, 18 vd.

57 Vlastos, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, 267, ilgili dipnot.

aynıdır.”⁵⁸

Santas diyaloglardan uzun ve parçalı halde olduğunu iddia ettiği öncülleri bir araya getirerek oluşturduğu bu genele yönelik endüksiyon kullanım formunu şöyle kıyas formuna çevirir:

“Ö1: a, b c ...'nın her birinin S ve P oldukları (bilinmekte) gözlenmiştir.

Ö2: hiçbir S'nin P olmadığı gözlemlenmiş (ve biliniyor) değildir

S1: Bu nedenle muhtemelen bütün S'ler P'dir.”⁵⁹

Santas bütün eksikliklerine rağmen bu argümanın Sokrates'in doğruyu bilen kişinin bu bilgiyle aynı zamanda yanlış söyleyebileceğini varsaydığını öne sürerek argümanın geçerli ve güçlü olduğunu savunur. Sokrates'in mantığa dair doğrudan bir kitap yazmadığını belirten Santas, akıl yürütmeyle dair diyaloglardaki metinlerin daha çok kompleks bir yapıda olduklarını, bu yöntemlerin karşı tarafın iddialarını test etmek için kullanıldığını, Aristoteles ve Stoacıların Sokrates'in bu zengin metodundan faydalanarak mantığı kurguladıklarını iddia eder.⁶⁰ Ancak konumuz açısından Santas'a göre genele doğru giden bu endüksiyon türü *epagoge* kullanımı Aristoteles'in tümeli veren *epagoge* kullanımıyla örtüşebilir mi?

Ausland bu noktada “genel” ifadesine itiraz ederek genelin tümel olmadığına dikkatleri çeker.⁶¹ Platoncu *eidos* (idea) ile Aristotelesçi tümel (*katholou*) anlamındaki iki farklı kavramın birbiriyle karıştırıldığını iddia ederek; metinler arasındaki “kirlilik” ile Aristoteles yorumcularının çabalarını ana-

58 Santas, Socrates, 148.

59 Santas, Socrates, 149.

60 Santas, Socrates, 178-179.

61 Ausland, Sokrates'i Platon ve Ksenofon'un eserlerinden okuyarak, epagoge-epagein ve türevlerini “duyuma açık ve biliniyor olanları örnek göstermekle tartışmacının karşı tarafa önderlik etmesi” anlamındaki bir tür Sokratik metodun alt bileşeni olarak okumayı önerir. O Xenophon'un Memorabilia 4.6.15, Cicero ve D. Laertius gibi bazı filozofların eserleri ışığında Sokrates'in tartışma üslubunun diyalektik karakterinin Aristoteles'in Topikler'de tasvir ettiği diyalektik ile aynı olmadığını temellendirmeye çalışır. Aristoteles Topikler'deki diyalektik tasvirinde diyalektik silojizmlerin endoksalar yahut sıradan fikirler ile başladığını, kesin bilimsel ilk prensiplerden başlamadığını söylemektedir. Endoksalar ise ortak noktalardaki kullanışlılık esasını gözetir ve bu ortak noktalar argüman formları olarak benzerlikler farklı karşıt diskorslarda kullanılabilir. Buradaki ortak noktalar tümel kavram (*katholou*) anlamından farklıdır. Ausland'a göre Topikler'deki diyalektik ile apodeiktik yahut ispatçı bilim arasında keskin bir ayrım vardır ve ispatçı bilim uygun öncüllerden kesin sonuçlar çıkarır. Oysa diyalektik muhatabı ikna etme ve çürütmeyi hedefler. Diyalektik konuşmada en az iki kişi olmak zorundadır. İspatçı bilimde kişi tek başına bir çıkarım yapabilir. Diyalektik konuşma bu nedenle keşif, fark etme gibi noktalarda imkan sağlarken, ispatçı bilim bu imkanı sağlamaz. Diyalektik retoriğe daha yakındır. Hayden'e göre bu nedenle Sokrates'in diyalektiği henüz Aristoteles'in silojistik yapıda ve tasvirî çizilmiş bir halden ziyade, daha yumuşak ve geniş bir yapıdadır. Dolayısıyla Sokrates'in Ksenofon eserlerindeki ve diğer kaynaklar ışığındaki Sokrates'in bu kelime kullanım tasvirinin daha çok çürütmelere yönelik *epagein* fiiliyle örtüşen şekilde şahitlik etme ve örnek getirme, alıntı gösterme gibi manalarda okumanın daha doğru olduğunu savunur. Bkz. Ausland, “Socratic Induction in Plato and Aristotle”, 231-232.

liz eder. Bu iddiasını ispatlamak için *Devlet*'te yer alan bazı pasajları Aristoteles yorumcularından İskender Afrodisî'nin (MS 200) tümevarım olarak okuma çabalarını örnek gösterir. Ausland İskender Afrodisî'nin tümevarım örneklerine yönelik analizleri sonucunda Afrodisî'nin aslında parçadan bütüne varan tümevarımı değil, parçadan parçaya giden bir akıl yürütme kullanımını istemeden/fark etmeden ispatladığını savunur. O, bunun nedeninin ise *idea/eidos* kelimelerini tümel (*katholou*) olarak anlamak olduğunu belirtir. Hâlbuki Platoncular, *idea* kelimesini örnek (*exemplar-paradeigma*) olarak alırlar. Bu nedenle tümevarımsal (endüktif) okunabilecek pasajlar aslında tekilden hareketle örnek duruma (ideaya) yönelme şeklinde anlaşılmalıdır.⁶² Yani Santas'ın endüktif argümanları ayrımı, Ausland tarafından ihtiyatlıca karşılanmaktadır. Robinson'un ikinci tür *epagoge* kullanım tasviri de Ausland'a göre Aristotelesçi kullanımın bir karşılığı olamaz. Endüktif argümanlar konusunda yanlış anlaşılmaya neden olan, Aristoteles'in cins ve tür kavramlarıyla Platon'un *idea* kavramlarını değiştirerek, tümevarımı bir tür yukarı yönlü hareket olarak yorumlama çabasıdır. Bu da tekilden türe ya da cinsine ulaşmak olarak tezahür etmektedir. Nitekim Ausland'a göre sonraki dönem Yeni Platoncular bu çabadan vazgeçmişlerdir. Bunun yerine metot kelimesini ön plana çıkartarak *Menon*, *Devlet*, *Sempozum* gibi eserlerin ilgili pasajlarındaki *epagoge/epagein* ve türevlerini tümevarımsal bir metot olarak anlamaya çalışmışlardır. Ausland, Peripatetiklerin Sokratesçi *paradeigmatik epagoge* ve *epagein* kullanımını Platon diyaloglarında kasıtlı veya kasıtsız olarak Aristotelesçi bakarak, parçadan bütüne yaklaşımlı tasvir edilmiş bir *epagoge* kullanımı açısından yorumlamaya çalışmalarını doğru bulmaz. O, Ksenofon ve Cicero'nun eserlerinden hareketle Platon diyaloglarındaki kullanımlarını yeniden yorumlar. Ona göre Sokrates'in muhataplarını keşif yoluna çıkarma hazırlıklarına katkı sağlayan *epagoge* ve *epagein* kullanımları, Platon'da bu kişilerin zaten yola çıktığı bir yolculuğa dönüşmüştür. Oysa Aristoteles'te bu yöntem, Sokratik ve Platoncu diyalektik kullanımın tersine, zaten keşfedilmiş olanın ikna edilmesini amaçlar ve tümevarım burada silojistik metodun bir alt hizmetçisi olarak mantıksal bir işlev kazanır.⁶³

Tekilden Tümele, Tümelden Tekile Karmaşık Epagoge Kullanımı

Robinson 1 ve 2 numaralı kullanımların birleştirilmesiyle elde edilen 3 numaralı kullanımına örnek olarak *Euthyphron* 10'u örnek gösterir. Bu örnekte üç tekil durumun analizi ilk aşamadır: "a) Bir şey taşıyorsa, bu ancak onu bir şeyin taşıması nedeniyledir. b) Önderlik edilen, ancak birisi önderlik

62 Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 242.

63 Ausland, "Socratic Induction in Plato and Aristotle", 243.

ettiği için önderlik edilir. c) Bir şey görülüyorsa, bu onu gören bir şey nedeniyledir.” Robinson bu üç tekil durumdan tümele geçişin olduğunu iddia eder: “bir şey var olan bir şey olduğu için değil, var olmakta olduğu için “var olan” adını alır.” Bu tümel önermeden sonra tekrar tekil dönüş anlamında epagoge kullanım örneği şudur: “... tıpkı önceki durumlar gibi sevilen, sevildiği için değil, kişilerin onu sevmesinden dolayı sevilen olarak anılır.”⁶⁴ Robinson’un Sokrates’e atfettiği üçüncü tür epagoge kullanımı ilk bakışta Aristotelesçi açıdan değerlendirildiğinde tümevarımla ulaşılan tümel bir önerme, sonrasında buna dayanarak tekil bir örneğe aynı hükmü uygulama olarak anlaşılabilir. Bu yapıda bütüne ulaşarak kesin bilgi verebilir.⁶⁸ Şu halde Robinson’a göre Sokrates tartışmalarda önermelerden birini silojistik yani kıyas formunda, diğerini ise epagoge ile kurgulamıştır.⁶⁹ Bazen de ona göre Sokratik diyaloglar-

Platon diyaloglarında Sokrates’in epagoge kullanımı ile kıyas yapısı arasında da bir ilişki kurmanın mümkün olduğunu savunan Robinson, epagoge ile Sokratik çürütme ilişkisi üzerinden önemli çıkarımlarda bulunur. Zira Sokratik çürütmelerde epagoge kullanımı ve kıyas ilişkisi oldukça önemlidir. Bu bazen bir önerme kümesinden tek bir adım (akıl yürütme) ile sonuca ulaşma anlamında basit; bazen de önermelerin bizzat kendilerinin, başka öncüllerden akıl yürütmeye epagoge ile kurulması anlamında karmaşık argüman/önerme kurgulama şeklinde olabilir. Kıyas ve epagoge bu iki tür argüman ve çürütme ortaya koymak açısından oldukça fazla kullanılmıştır.⁶⁵ Söz gelimi *Kratylos* 387d-390e, öncüllerden öncüllere adım adım giden bir çürütmedir. Benzer şekilde *Karmides* 167-9 ve *Büyük Hippias*’ta yer alan tekillerden tekillere giden bir epagoge kullanımı olduğu kadar, tekil durumlardan tümele giden bir epagoge kullanımından da bahsedilebilir. Yine kıyasi çıkarımla argüman kurgulamaya örnek olarak *Menon* 87-9 önemli bir örnektir. Robinson’a göre öncüllerden biri bazen kıyasi yapıyla, diğeri ise epagoge ile oluşturulabilir. Bazen *Gorgias* 503-5’te olduğu gibi kıyasi yapıdaki öncüllerden her ikisi de epagoge ile elde edilebilir.⁶⁶ Buna göre epagoge ile yapılan araştırma bazen muhtemel sonuç verirken,⁶⁷ bazen sezgisel tümevarımla bütüne ulaşarak kesin bilgi verebilir.⁶⁸ Şu halde Robinson’a göre Sokrates tartışmalarda önermelerden birini silojistik yani kıyas formunda, diğerini ise epagoge ile kurgulamıştır.⁶⁹ Bazen de ona göre Sokratik diyaloglar-

64 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 36.

65 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 40.

66 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 41-42.

67 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 39.

68 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 45. Robinson *Gorgias* 474-5 numaralı fragmanın ilk tam tümevarım örneği olarak kabul eder. *Küçük Hippias* 373 vd’nin de bu gözle okunabileceğini savunur.

69 Robinson, *Plato’s Earlier Dialectic*, 42. Robinson buna örnek olarak *Menon* 87-9’u gösterir: “*Erdem bilgidir veya erdem kullanışlıdır*” önermeleri ilk silojistik, “*Sadece bilgi kullanışlıdır*” ise epagoge ile elde edilmiştir iddiasını gündeme getirir.

daki tartışılan konuya dair temel önermelerin ikisi de *epagoge* ile kurgulanmıştır.⁷⁰ Sonuç olarak her ne kadar bu tasnifler tartışmalı olsa da Robinson'a göre Sokratik çürütmelerde *epagoge* kullanımı bir ispat metodu ve çürütme yönteminin bileşeni olarak tanımlanabilir.⁷¹ Söz konusu atıflar ışığında Robinson, 3. tür *epagoge* kullanımını kıyas/silojistik metodu da içeren bir ön hazırlık aşaması olarak kabul eder.

Guthrie, Sokratik çürütmeler içinde silojistik yapının kullanıldığı yönündeki Robinson'un iddialarını onaylayacak şartlı bir ifade kullanır. Ona göre Sokrates'in genel tanımlara ulaşma çabasının amacı kıyasi/silojistik bir yapıya ulaşmak olarak kabul edilebilir. Zira tanım, kıyasi yapıların başlangıç noktasıdır. Bu noktada Guthrie, Zeller'e atıfta bulunarak Sokrates'in bazı tanımları burhan (*demonstration*) için kullandığı yönünde tasvirlerin bulunduğunu fakat bu burhanların daima etik/ahlak konularına dair bazı belli başlı araştırma yollarını kullanıp kullanmamaya yönelik bir soruşturma için yapıldığını belirtir. Hatta Guthrie Ksenofon'un *Memorabilia* 4.5.11 ve 4.1.5 numaralı fragmanlarındaki atıfların bu minvalde yorumlanması gerektiğini ifade eder.⁷² Benzer şekilde Platon diyaloglarındaki tanım teorisi, Aristoteles'in beş tümel üzerinden yaptığı bir tanım değildir. Guthrie Sokratik tanımı, *ousia/eidos* terimleri üzerinden türün doğasına yönelik bir araştırma olarak anlaşılması gerektiğini belirterek, kıyasi/silojistik yapıyı kuracak tanımı Aristoteles'in yaklaşımından ayırır.⁷³

Vlastos'a göre Robinson'un 1. ve 2. tür kullanımları zaten geçersiz olduğu için 3. tür *epagoge* kullanımı da doğru değildir.⁷⁴ Bu nedenle Sokrates'te *epagoge* ve türevlerinin kullanımı daha genele yönelik, tümele doğru olarak yorumlanabilse de tam olarak tümele ulaşan bir akıl yürütme olarak yorumlanamaz. En iyi ihtimalle bu örnekler bir tür analogiye dayalı sezgisel endüksiyon olarak yorumlanmalıdır. Yine, burada Vlastos'un endüksiyon kelimesine verdiği anlam, başta işaret ettiğimiz haliyle daha genele yönelik olarak anlaşılmalıdır. Sonuç olarak Sokrates'in endüktif kullanımlarının bir kanıtlanma şeklinde anlaşılması mümkün değildir. Zira Robinson'un örnekleri, argümanı destekleyen deneyim temelli destek olarak yorumlanamaz. Aksi takdirde eğer Sokrates'in *epagoge* kullanımı deneysel bir temelle Ro-

70 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 42. Gorgias 503-5'i örnek gösterir.

71 Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, 43.

72 Guthrie, Sokrates, 112, ilgili dipnot.

73 Guthrie, Sokrates, 113 ve ilgili dipnotlar.

74 Vlastos, *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, 268.

binson'un kurgusuyla okunursa, "Sokrates'in bütün moral psikolojisi ve etik anlayışı bambaşka olacaktır".⁷⁵

Vlastos'a göre Platon'un Sokratik diyaloglarında metot kelimesi yoktur, bu kelime orta dönem Platon diyaloglarında mevcuttur. Bu nedenle Sokratik çürütmeler ismi daha doğru bir kullanımdır. Ancak Sokratik çürütmelerde endüktif argümanlar, Robinson'un üçlü tasvirinden önce, muhatabı kendi düşüncelerini (endoksalarnı) incelemek, düşünmek ve daha genel olana doğru bir yönelim vermek amaçlı olarak kullanılmıştır. Bu sayede Sokrates, muhataplarını önceki tecrübelerini ve duyuma açık şahitlik edilebilecek tekil olayları karşısına koyarak, yargılama, kendini keşfetme ve daha genele doğru yönelme manasında bir *epagoge* kullanımını Sokratik çürütmelerde işlevsel kılmıştır.⁷⁶ Özellikle Sokrates'i salt Platon'dan okumak yerine Xenofon'un ve diğer kaynakların ışığında okumak *epagoge* yorumları başta olmak üzere diğer pek çok konuda elzemdir.⁷⁷ Bu veriler ışığında Vlastos Sokrates'in genel tanıma ulaşma çabasında, Sokratik çürütmeler yönteminin analogik çıkarımlara dayalı yapısının *epagoge* kelimesinin, daha genele yönelik sezgisel yapısının, tam ve eksik tümevarım olarak yorumlanmasının gölgesinde kaldığı ve Sokrates'in asıl hedefi olan bir tür açık uçlu sorgulama metodunu farklı yorumlamaya neden olduğunu söylemektedir. Vlastos ve Ausland, Robinson'un 1. ve 2. tür kullanımlarını eleştirdikleri için 3. tür kullanımı zaten geçersiz sayarlar. Onlara göre üçüncü tür kullanım, henüz Aristoteles'in mantığı açıkça kurgulamasından öncedir ve kıyasi yapı ifadeyi doğrudan örtüşmez. Fakat Robinson'un 3. Tür kullanımına örnek olarak Aristoteles yorumcularından Von Fritz'in bir yorumu örtüşür.

Sokratik Epagoge Kullanımlarının Aristoteles'e Etkisi: Von Fritz, David Ross ve Helmig'in Yorumu

Yapı aynı olmakla birlikte, *epagoge* ve *epagein* kullanımlarının tespitinin zorluğu Ross gibi önemli isimler tarafından dile getirilmiş bir meseledir. Fakat Aristoteles'in bazı metinlerinde tümevarımı, *epagogenin* teknik manasında olduğu gibi, doğrudan tekilden tümele yönelimli olarak ele alıp incelendiğinde bazı metinlerin çözümünün mümkün olmadığı iddiası da mevcuttur. Söz

⁷⁵ Vlastos, Socrates, Ironist and Moral Philosopher, 268.

⁷⁶ N. White "Definition and Elenchus", Socratic, Platonic and Aristotelian Studies: Essays in Honor of Gerasimos Santas içinde, ed. G. Anagnostopoulos (Dordrecht-Heidelberg-London-Newyork: Springer, 2011), 26-27. A. Santana, "Reasons and the Problem of Socratic Elenchos", Socratic, Platonic and Aristotelian Studies: Essays in Honor of Gerasimos Santas içinde, ed. G. Anagnostopoulos (Dordrecht-Heidelberg-London-Newyork: Springer, 2011), 36-44, McPherrin "Santas, Socrates, and Induction", 53-57.

⁷⁷ G. Vlastos "The Paradox of Socrates", Studies in Greek Philosophy Gregory Vlastos Vol: II Sokrates, Plato and Their Tradition içinde, ed. D. W. Graham, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995), 5 vd.

gelimi Helmig, K. Von Fritz'in bu zorlu meseleleri aşmak adına Robinson'un Sokrates'in *epagoge* kullanım önerisiyle örtüşen bir yapıda Aristoteles'in metinlerinde de bir tür *epagoge* okuması önerdiğini belirtir. K. Von Fritz'in *epagogenin* kullanım alanlarına dair tasnifinin kısaltılmış hali şöyledir:

a. 1. tekillerden tümele doğru önderlik, rehberlik, öncülük etmek (*to lead-e-pagein*). Von Fritz'in bu önerisi Robinson'un a seçeneğine uygun gözükmektedir. Buradaki amaç tümel değil, tümele doğru yani genele doğru bir akıl yürütmedir. 2. Tümel daha yakına getirmek, yaklaştırmak (*epagein to katholou*). Bu seçenek ise Robinson'un b maddesine uygun Aristoteles'in *Topikler*'deki tümevarım tarifisiyle örtüşen bir okumadır. Zira Tümel bu kullanımda doğrudan *epageinin* konusudur.⁷⁸ Von Fritz'in konumuzu ilgilendiren diğer seçeneği ise şöyledir:

b. Tümel bilgiyi tekillere uygulamak.⁷⁹

İşte tam olarak onun bu önerisi, Robinson'un Sokrates'e atfettiği üçüncü tür *epagoge* kullanımıyla örtüşür. Fakat bu teknik anlamda Aristoteles'in tümevarım için kullandığı *epagoge* kelimesini, fiil ve diğer çekimlerdeki haliyle teknik bir terim olmayan daha geniş anlamları içeren bir etimolojik araştırmanın ürünü olduğu söylenebilir. Sokrates'in *epagoge* kullanımına yönelik üçüncü tür yorum olarak Robinson'a tarafından dile getirilen bu öneri, Aristoteles uzmanlarının da dile getirdiği ve fakat yaygın olmayan bir görüştür. Bununla birlikte Von Fritz'in önerisinin Aristoteles metinlerinde karşılaşılan bazı güçlükleri çözümlenmek adına getirilen tek bir yorumdan ibaret olduğu da söylenemez. Von Fritz bu konuda David Ross'un *epagoge* ve *epagein* kelimelerinin kullanıma dair vermiş olduğu çok önemli bir ayrıma dayanmaktadır. Konumuz açısından bu ayrımın burada zikredilmesi gerekmektedir.

Aristoteles uzmanlarından Ross, *epagoge* ve türevlerinin Aristoteles tarafından her zaman hangi anlamda kullanıldığını tam tespit etmenin mümkün olmadığını belirtmekle birlikte, kelimenin farklı türevleri ve kullanım kontekstlerine göre iki aşamalı bir tasnif önerir. Genel olarak *epagoge* kelimesini anlamak için *epagein* yani kelimenin fiil halinin kullanımını önceleyen ilk tasnif *epagoge* kelimesinin teknik anlamında *epagein* kelimesiyle birlikte

78 Von Fritz, K. 'Die Epagoge bei Aristoteles', Grundprobleme der antiken Wissenschaft içinde K. Von Fritz, (Berlin-New York: De Gruyter, 1971) Aktaran Helmig, Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition, 115 ve ilgili dipnotlar. Von Fritz bu kullanıma *Topikler*, I 18, 108b10-11 ve *Sofistik Çürütmeler* I, 15, 175a 34 numaralı fragmanları örnek gösterir.

79 Aktaran Helmig, Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition, 115 ve ilgili dipnotlar. Helmig'e göre Von Fritz'in çalışması oldukça detaylıdır ve modern çalışmalar açısından önemli katkılar sağlamıştır.

mantıksal kullanımına dair okunacağı bazı pasajlara yöneliktir. *Epagein* kelimesine dair Ross'un tahlilini kısaltarak şöyle özetleyebiliriz:

Birinci kullanım (*epagein*): Ross'a göre bu kullanımda kesinlikle konuşmada iki kişi vardır. Kelime pasif yapıda kullanılır ve örnekler kişisel konular üzerinedir. Konuşmacı muhatabına sonuca önderlik eder. Ross'un bu tespiti, Sokrates öncesi dönemde kullanılan *epagein* fiili ve türevlerinin kullanımıyla örtüşür. Nitekim Ross *epagontai* kelimesini "*biri tarafından sonuca ulaşmak üzere önderlik edilmek*" manasında alırsa mantıksal bir anlama gelebileceğini söyler. Hata ona göre bu birisi tarafından ikna veya etkilenmeyle önderlik edilmek anlamlarında da kullanılabilir.⁸⁰ İkinci kullanım (*epagein*): Bu kullanımda Ross'a göre ikinci bir kişiye açıktan bir atıf yoktur. Ancak ikna edilecek kişilerin arka planına işaret vardır.⁸¹ Bu ikinci başlıkta verilen *epagein* kullanımı ordunun bir şeye karşı yürümesi manasındaki (*march against*) *epagogenin* bir şeye karşı önderlik etmek (*lead on...against*) kelime anlamıyla ile örtüşür.⁸² Üçüncü kullanım: Kelimenin "tümele doğru gidiş" manasında kullanımı (*epagein to katholou*).⁸³ O, bu kullanımın, iki numaralı ayırmadan gelişen yani endüktif olarak çıkarımdan, tümele endüktüktif olarak ulaşma manasına dönüş anlamında bir gelişim evresi olarak görülebileceğini belirtir.⁸⁴ Bu Vlastos ve Ausland'ın tümele değil genele yönelik endüktif çıkarım okumasıyla örtüşmektedir. Dördüncü kullanım (*epagogein ton logon*): Ross, bu dördüncü tür kullanımın bir, iki ve üç numaralı kullanımlarla alakalı olduğunu söyler, örnek vermez. Son olarak beşinci kullanım (*epagesthai*): Kelimenin orta şekildeki kullanımı. Ross'a göre bu kullanımın genellikle *epagoge* kelimesinin kökü olduğu düşünülür. Kullanım anlamı daha çok "*alıntı gösterme, kanıt gösterme*" manasındadır.⁸⁵ İşte bu alıntı gösterme ve kanıt gösterme daha çok Vlastos ve Ausland'ın ön plana çıkardığı okumadır. Zira Ross da, Aristoteles'in genel bir sonucu kanıtlamak için tekil bir örneği kullanma manasında bu kelimeyi kullanmadığını ancak *İkinci Analitikler* 77b-23 ve *Fizik* 210b-8'de bu kelimenin kullanımının genel bir sonuç çıkarmadan çok tekil örnekleri inceleme manasına gelen bir referansa sahip

80 Ross bu kullanıma örnek olarak İkinci Analitikler 71a20, 24; İkinci Analitikler 81b5 pasajlarını gösterir bkz. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 481.

81 Ross'un buralara gösterdiği örnekler, İkinci Analitikler 91b15, 33, 92a37, Topikler108b11, 156a4, 157a34 Sofistik Çürütmeler 174a34, Retorik 1356b8 şeklindedir. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 481.

82 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 482.

83 Ross bu kullanıma Topikler 108b10 ile Sofistik Çürütmeler 174a34'teki tümele doğru yaklaşma manasındaki kullanımları örnek verir. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 481.

84 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 482.

85 Metafizik 995a8 ve Hayvanların Kısımları 673a15'e atıfla. Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 482.

olduğunu belirtir. Hatta ona göre Sokrates'e yapılan *Metafizik* 1078b-28'deki atf da bu manada yorumlanabilir.⁸⁶ Nitekim Aristoteles'teki kullanımlar arasındaki Ross'un tespitleri fiil *epagein* kelimesinin bu analizinden sonra isim *epagoge* kelimesinin anlamlarının tespitiyle devam eder. Tam olarak Sokratik kullanımların Aristoteles'teki teknik anlamına kavuşan *epagoge* kelimesiyle ilişkisi burada ortaya çıkar. Ross bu kelimenin genellikle ne anlamda kullandığının anlaşılmasının zor olduğunu belirterek ikinci tasnifi şöyle sıralar:

Epagoge: Tekillerden tümele ilerlemek anlamındaki kullanımı: Ross *epagoge* kelimesinin bu kullanımının yukarıda işaret edilen *epagein* kelimesinin bir, iki, üç ve dört numaralı anlamlarıyla benzerlik olduğunu ancak beş numaralı kullanımla örtüşmediğini belirtir. Buna örnek olarak *Topikler* 105a-13 *İkinci Analitikler* 81b-1, *Birinci Analitikler* 68b-15 numaralı pasajları verir.⁸⁷ *Epagoge* kelimesinin bir numaralı kendi anlamından ziyade nadir olarak *epagein* kelimesinin beş numarasıyla örtüştüğü yerler: *Topikler* 108b-10, *Sofistik Çürütmeler* 174a-36 *Kategoriler* 13b-27 *Metafizik* 1048a-35 numaralı fragmanları örnek gösterir.⁸⁸

Bu ayrımlardan sonra Ross, *epagoge* kelimesinin yukarıdaki iki kullanımının birleşimiyle mantıktaki teknik anlamına ulaştığını belirtir. Bu iki anlam “a) herhangi bir zorunluluk olmaksızın sürecin bir tür tekillerden tümele ulaşması kullanımı b) herhangi bir pozitif sonucun zorunlu olarak ima etmeden tekileri şahit gösterme”⁸⁹ şeklindedir. Ross'un katkıları ışığında Aristoteles'in zaten kelime kökenindeki anlamları farklı biçimde yorumlayarak mantıktaki tümevarım manasında *epagoge* kelimesine bir tür teknik anlam kazandırdığı anlaşılmaktadır. Ancak Ross'a göre ihtimalli sonuç veren kıyas manasında tümevarım ile kesin sonuç veren kıyas manasında tümevarım kullanımlarının farklı alanlarda aynı olduğu söylenemez. Bu sorun *epagoge* ve *epagein* kullanımlarının Aristoteles metinlerinde nasıl okunacağı, hangi alanlarda gerçekten tümel önerme ve kavramları veren, hangi metinlerde sadece önderlik etmek anlamında diyalektik bir kullanımda olabileceğini derinden ilgilendiren bir yapıya dönüşür. Söz konusu iki kelimenin ve diğer türevlerinin nasıl anlaşılacağı, *epagogenin* “a) tümel sonuçlara ulaşmak için bir araç b) kavramları oluşturma ve genel prensiplere ulaşma için bir keşif metodu”⁹⁰ olarak yorumlanmasını temellendirecektir.

86 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 482.

87 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 482-483.

88 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 482-483.

89 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 483.

90 Ross, Aristotle's Prior and Posterior Analytics, 483.

Von Fritz'in Ross ile örtüşen yorumları dikkatle incelendiğinde, B seçeneğindeki tümel bilgiyi tekillere uygulamak kullanımının Ross'un ikinci tasnifinde yer alan *epagoge* kelimesinin daha çok tümeli tekillere uygulamak anlamını ön plana çıkarmak olduğu söylenebilir. Nitekim parçadan bütüne gitmek anlamındaki mantıksal tümevarım tarifiyle örtüşen okuma, aynı zamanda tümel bilgiyi tekillere uygulama anlamı kazanmıştır. Ancak tümeli tekile uygulamak anlamında *epagogeden* ziyade *epagein* kelimesi ön plandadır. Von Fritz'in B seçeneği literatürdeki parçadan bütüne yönelimli *epagoge* yorumuyla kıyaslandığında oldukça şaşırtıcıdır. Fakat uzmanlar arasındaki derin tartışmalara bakıldığında *epagoge*yi bu tanımla ele alarak uyguladığımızda problemlerli hale dönüşecek metinler mevcuttur. Söz gelimi *İkinci Analitikler* I,171a-21 ve 24, *Birinci Analitikler* II, 21-67a23 buralara örnektir. Bu nedenle Helmig, Von Fritz'in B seçeneğini açıklarken ilgili pasajlara çözüm önerisi sunmak adına, buradaki *epagein* kelimesinin pasif olduğunu ve iki kişinin konuşurken birinin diğerine önderlik ettiğini, ilgili ibarenin doğru çevirisinin “*bir fikir kazandırılmak için öncülük edilmek*” manasında olması gerektiğini belirtir.⁹¹ Tam olarak bu Vlastos ve Ausland'ın Sokratik kullanımlar için önerdiği okumadır ve Aristoteles'in problemlerli metinlerini çözümlemek için kullanılmaktadır. Ross ve Von Fritz'in yorumlarını manasının muğlak ve kabul edilemez olduğunu savunlar da vardır.⁹² Zira Von Fritz tümeli elde etmek için bazen tek bir örneğin bile yeterli olabileceğini iddia etmektedir. Sokrates açısından değerlendirildiğinde Robinson'un üçüncü tür önerisinin Aristoteles yorumcuları tarafından da, nadir de olsa başvurulmuş bir öneri olduğu anlaşılmaktadır.

Helmig, Ross'un da işaret ettiği *epagein* ve *epagoge* kelimelerinin kullanım alanlarına göre kesinlik derecesi kullanım amacı açısından çeşitlendirilebileceği bir taksim önerir. Birinci alan retorik ve diyalektiktir. İkinci alan doğa bilimleri ve etik çalışmalarını kapsar. Üçüncü alan ise burhani bilimdir (mantık/analütika).⁹³ Buna göre diyalektik eski akademinin bir kullanımımıdır ve genel sanıları araştırmakla işe başlar. Öte yandan retorik ise ikna oluşturmak için *epagoge*yi kullanır. İkisinde de amaç bilindir örnekler getirerek muhatabı ikna ve önderlik etmektir. Topluluklar önünde tartışmak için geçerli ve etkilidir. Bu kullanımda tek bir karşıt örnek *epagoge*ye dayalı akıl yürütmeyi çürütmek için yeterlidir.⁹⁴ Kanaatimizce Sokratik kullanımlarda Robinson'un 1. tür kullanımını ve *Menon*'daki tam tümevarım atfının

91 Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 116.

92 T. Engberg-Petersen, “More On Aristotelian Epagoge”, *Phronesis* 24/3 (1979): 301-319. Bkz. 303.

93 Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 114 vd.

94 Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 116-118.

çürütülmesi bu kullanımla örtüşür. 2. tür epagoge kullanım alanı ise doğa bilimleri ve etikdir. Helmig'e göre burada da karşıt tekil bir örnek genellemeye engel olabilir. Ancak faydası devam ettiği için hala bu kullanım güçlü ve faydalıdır. Helmig bu kullanımda ulaşılan sonuçların "genellikle geçerli" ibaresiyle anlaşılması gerektiğini belirtir.⁹⁵ Son olarak burhani bilim açısından tümevarımın kullanımı ise tümel önerme, tümel kavram ve bilim temel ilkelerini ortaya koymak için kompleks bir yapıyla kullanılır. Helmig'e göre bu mantıksal zorunluluk sağlayan yapıdır ve tümevarımın bu kullanımı Aristoteles'e özeldir.⁹⁶

Sonuç

Aristoteles'in *Metafizik*'teki Sokrates'in epagoge kullanımına yönelik atfı yorumcuların farklı okumalar geliştirmelerine neden olmuştur. Bu tartışmaların temelindeki ilk faktörün Aristoteles'in endüktif argümanlar ifadesinin çevirisi ile Sokrates'in kullanımları arasındaki ilişkinin nasıl yorumlanacağı sorusu olduğu anlaşılmaktadır. İkinci önemli faktör ise Sokratik kullanımların kaynak bakımından Platon ve Ksenofon gibi isimlerin eserlerinin tercih bakımından hangisinin ön plana çıkartılacağı ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Son olarak bu iki faktör ışığında Sokrates'in epagoge kullanımlarının Aristoteles'in tümevarım teorisine örtüşüp örtüşmediği yönündeki bakış açısı önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Tartışmaların gelişimine en önemli katkı sağlayan Robinson'un Sokratik epagoge kullanımlarına yönelik temellendirmeleri olmuştur. Robinson'un söz konusu üç kullanım yorumu, Aristoteles'in epagoge teorisini de (2. tür) kapsayan geniş bir epagoge kullanım önerisidir. Öte yandan Vlastos Sokratik epagoge kullanımının Robinson'un önerisi üzerinden anlaşılamayacağını belirterek, açıklayıcı tümevarım ve sezgisel endüktif argümanlar olarak yeni bir bakış geliştirmiştir. Bu ise Sokratik çürütmeler içinde epagogeyi değerlendirmektedir. Vlastos bu manada Sokrates'in kullanımlarını Aristoteles'in teorisinden net bir biçimde ayırmıştır. Ausland Vlastos'un itirazını kabul ederek, Sokrates'in epagoge (endüktif) argümanlarını genele yönelik olmasını analogik açıdan kabul etmiş, endüktif argümanları Aristotelesçi tümele (*katholou*) yönelik değil, *eidosa* yahut türün genel doğasına yönelik, daha genele yönelik bir akıl yürütme şeklindeki önemli bir yorumu ön plana çıkarmıştır. Ausland'a göre *eidosa* yönelik Sokratik çürütmenin bir parçası olarak epa-

95 Söz gelimi yemek yerken bütün hayvanların alt çenelerini oynattığı eksik bir tümevarımla genellenebilir. Ancak timsah üst çenesini kullanmaktadır. Bu tekil örneğe rağmen doğa ve etik araştırmalarında tümevarımın faydası oldukça fazladır. Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 121 vd.

96 Helmig, *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*, 133-140.

goge kullanımları, Yeni Platoncular'ın Aristoteles yaklaşımını Sokratik ve Platoncu geleneğe aitmiş gibi göstermeleri/anlamaları nedeniyle Cicero ve D. Laertius gibi isimlerin de meseleyi farklı anlamalarına neden olmuştur. Robinson'un önerisi, Santas ve McPherran gibi isimler tarafından farklı bir açıdan incelenerek boyut değiştirmiş, Sokratik çürütmelerin bir parçası olarak *epagoge* kullanımına yer açmıştır. Özellikle Santas, analogiden oluşan tümevarımsal (endüktif) argümanlar ve genelleme yapan tümevarımsal (endüktif) argümanlar şeklinde daha dikkatli bir Sokratik *epagoge* yorumunu öne sürmüştür. Bu yönüyle Santas, Mcpherren'a göre Robinson'un 1-2 ve 3. tür *epagoge* kullanımlarını yapılandırarak önemli bir açığı kapatır.

Santas'ı analogik *epagoge* kullanımı önerisi McPherran'a göre Vlastos'un açıklayıcı (*explicative*) *epagoge* önerisine karşılık gelir. Bu anlamda Robinson'un 1. ve 2. tür kullanım önerisini, diğerlerinin eleştirisinden kurtarır. Ayrıca, eşit düzeydeki örnekler üzerine yapılan bir araştırmayla tümele sezgisel ulaşması manasındaki ikinci tasnifiyle de Aristoteles'in *Metafizik*'teki atfına bir yer bulunmuştur. Özellikle Robinson'un 3. tür kullanımının Aristoteles uzmanlarından Von Fritz gibi isimler tarafından Aristoteles'teki bazı problemleri *epagogenin* parçadan bütüne yönelik yapısı ışığında çözülememesine bir yorum olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Von Fritz'in geniş *epagoge* yorumunun ise Ross'un etimolojik olarak Sokratik ve Platonik kullanımlar ışığında ortaya koyduğu ve *epagoge* ve *epagein* kelimelerinin birlikte okunarak yapılandırıldığı temel görüşleri üzerine oluşturduğu söylenebilir. Helmig ise Ross'un işaret ettiği *epagoge/epagein* kullanımlarını farklı alanlarda ele alarak bir temellendirme çabasına girmiştir. Bu veriler ışığında Sokratik mirasın Aristoteles'in teknik anlamdaki *epagoge* teorisinin gelişimine zengin bir miras bıraktığı ifade edilebilir. Ancak tümevarımın, tümdengelim ve analogiyle farkını açıktan ortaya koyan, retorik, diyalektik ve analütikadaki kullanımlarını ayıran ve onu mantığın bir parçası haline getiren ismin Aristoteles olduğu belirtilmelidir.

Öz

Aristoteles'e Muhtemel Katkıları Bakımından Sokratik Epagoge Kullanımları

Bu makalede Sokrates'in epagoge terimini mantıksal açıdan hangi tür akıl yürütme yöntemi olarak kullandığı üzerine gelişen modern tartışmalar ikincil literatür üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Robinson, Santas ve McPherran gibi bazı isimler Aristoteles'in epagoge (tümevarım) kullanımını da içeren geniş bir yorumun Sokrates'te bulunabileceğini iddia ederler. Bu yönüyle onlar tümevarımın ilk kez Sokrates tarafından ortaya koyulduğu iddiasını savunurlar. Diğer taraftan Guthrie, Vlastos ve Ausland gibi bazıları Sokrates'in epagoge kullanımını Sokratik çürütmelerin bir bileşeni olarak Aristoteles'in kullanımını kapsamayan alternatif yönden değerlendirirler. Filozofun epagoge kullanımını net bir biçimde Aristoteles'in tümevarım anlayışından ayırıştırırlar. İlk grup takiler Platon diyaloglarını ve çeşitli akıl yürütme formlarını öncelerken, ikinciler Ksenofon gibi Sokrates'in diğer takipçilerinin eserlerindeki ve terimin diğer Sokrates öncesi metinlerdeki kullanımlarını ön plana çıkarmaktadırlar. Çalışmada öncelikle iki grubun analizlerine yer verilecek, sonrasında Sokrates'in epagoge kullanımlarının Aristoteles'e olan muhtemel katkıları Ross, Von Fritz ve Helmig gibi Aristoteles uzmanlarının tespitleriyle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Sokrates, Epagoge, Aristoteles, Tümevarım

Abstract

Socratic Epagoge Usages in Terms of Possible Contributions to Aristotle

In this article, contemporary philosophical debates about the usage of the term epagoge in Socrates, in terms of which reasoning method it implies with respect to logic, will be examined comparatively through the secondary literature. In this regard, Robinson, Santas and McPherran argue that a broader sense of the term can be found in Socrates, including Aristoteles' usage of epagoge (induction). Accordingly, they defend the claim that induction was first introduced by Socrates. On the other hand, according to Guthrie, Vlastos and Ausland, Socrates' usage of the epagoge should be considered as an element of Socratic method, therefore does not include Aristotle's usage of the term. In this position, Socrates' usage of epagoge is distinctly distinguished from Aristotle's understanding of induction. Whereas the first group prioritizes Platonic dialogues and various forms of reasoning; the latter highlight the using of the term in the works of other followers of Socrates such as Xenophon and in other pre-Socratic texts. First we will clarify the arguments of these two sides, then the possible contributions of Socrates' epagoge usage to Aristotle will be analysed through the interpretations of Ross, Von Fritz and Helmig.

Key Words: Logic, Socrates, Epagoge, Aristotle, Induction.

Kaynakça

- Aristoteles, (2010). *Metafizik*. çev. A. Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aristotle. (1995). "Categories." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 25-70. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle, (1995). "Eudemian Ethics." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 4126-4616. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1995). "Metaphysics." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 3343-3716. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle.(1995). "Posterior Analytics." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 263-379. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1995). "Prior Analytics." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 103-261. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1995). "Rhetoric." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 4618-4865. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1995). "Topics." *The Complete Works of Aristotle, The Revised Oxford Translation, One Volume Digital Edition* içinde, ed. J. Barnes, 381-617. Princeton: Princeton University Press.
- Ausland, Hayden, W. (2002). "Forensic Characteristics of Socratic Argumentation." *Does Socrates Have a Method? Rethinking the Elencus in Plato's Dialogues and Beyond* içinde, ed. Gary Alan Scott, 36-60. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, University Park.
- Ausland, Hayden, W. (2012). "Socratic Induction in Plato and Aristotle." *The Development of Dialectic from Plato to Aristotle* içinde, ed. J. L. Fink, 224-250. Cambridge: Cambridge University Press.
- Empiricus Sextus. (1972). "Phyrrhonculuğun Ana Hatları." *Kuşkuculuk* içinde, çev. Mustafa Kaya Sütçüoğlu, 41-287. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Engberg-Petersen, T. (1979). "More On Aristotelian Epagoge." *Phronesis*, 24, (3-1979): 301-319.
- Fârâbi, (2008). *Kitâbu'l Hurûf-Harfler Kitabı*. çev. Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Guthrie, (1971). *W. K. C. Socrates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helmig, Christoph. (2012). *Forms and Concepts, Concept Formation in the Platonic Tradition*. Berlin/Boston: De Gruyter.

- Kenale W. ve Kneale M. (1971). *The Development of Logic*. Great Britain: Oxford at the Clarendon Press.
- Xeneophon. *Memorabilia*. (1994).tr. A. L. Bonnette. Ithaca and London: Cornell University Press, 1994.
- Laertius, D. (2015). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri Üzerine*. çev. Candan Şentuna, İstanbul: YKY.
- Lutoslawski, W. (1897). *Plato's Logic*. London-Newyork-Bombay: Longmans, Green and Co..
- McPherran, Mark, L. (2011). "Santas, Socrates, and Induction." *Socratic, Platonic and Aristotelian Studies: Essays in Honor of Gerasimos Santas* içinde, ed. G. Anagnostopoulos, 53-74. London-New York: Springer.
- Milton, J. R. (1987). "Induction Before Hume." *British Journal of Philosophy and Science* 38, (1987): 49-74.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Terimleri Sözlüğü*. çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Platon (2016). *Büyük Hippias-Thages*. çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2016). *Gorgias*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2017). *Sokrates'in Savunması*. çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Robinson Richard, (1941). *Plato's Earlier Dialectic*, Ithaca-NewYork: Cornell University Press.
- Ross, W. David.(1957). *Aristotle's Prior and Posterior Analytics, A revisited Text with Introduction and Commentary*. Oxford: Clarendon Press.
- Santana. A. (2011). "Reasons and the Problem of Socratic Elenchos." *Socratic, Platonic and Aristotelian Studies: Essays in Honor of Gerasimos Santas* içinde, ed. G. Anagnostopoulos, 35-52. Dordrecht-Heidelberg-London-Newyork: Springer.
- Santas, (1999). *Grasimos Xeneophon. Socrates*, London-New York: Routledge.
- Vlastos, Gregory (1959). *Plato's Protagoras*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Vlastos, Gregory. (1995). "The Paradox of Socrates." *Studies in Greek Philosophy Gregory Vlastos Vol: II Sokrates, Plato and Their Tradition* içinde, ed. D. W. Graham, 1-18. Princeton, New jersey: Princeton University Press.
- Vlastos, Gregory, (1991). *Socrates, Ironist and Moral Philosopher*, Cambridge-New York: Cambridge University Press.
- Von Fritz, K. (1971). "Die Epagoge bei Aristoteles.", *Grundprobleme der antiken Wissenschaft* içinde, ed. K. Von Fritz, Berlin-New York: De Gruyter.
- White N. (2011). "Definition and Elenchus." *Socratic, Platonic and Aristotelian Studies: Essays in Honor of Gerasimos Santas* içinde, ed. G. Anagnostopoulos, 19-34. Dordrecht-Heidelberg-London-Newyork: Springer.
- Zeller, Eduard. (2017). *GreK Felsefesi Tarihi*. çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları.